

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО ТА ТУРИСТИЧНОГО
БІЗНЕСУ

О. Б. Каламан

ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВА

Конспект лекцій

Одеса

2024

УДК: 658.1 (075)

Конспект лекцій з дисципліни «Фінанси підприємства» для студентів, які навчаються за спеціальністю 181 «Харчові технології» освітньої програми «Ресторанні технології» СВО «Бакалавр» денної та заочної форм навчання / О. Б. Каламан. Одеса: МГУ, 2024. 62 с.

Укладач:

О. Б. Каламан, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри

Рецензент:

І. О. Кузнецова, доктор економічних наук, професор, завідувачка кафедри менеджменту, Одеський національний економічний університет

Рекомендовано до друку рішенням Вченої Ради

Міжнародного гуманітарного університету

(протокол № 1 від 31.08.2024)

ЗАПЛАНОВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Знання:

- [illegible]

Уміння:

11. Визначати цінність збору, аналізу та обробки зібраної фінансово-економічної інформації.
12. Аналізувати різноманіття зібраних даних і приводити їх до певного результату для обґрунтування економічного зростання.
13. Оцінювати роль зібраних даних для розрахунку кожного економічного показника.
14. Проводити обґрунтування правильності вибору типової методики під час збирання соціально-економічних показників.
15. Системно підбити типову методику для розрахунку показників роботи господарюючого суб'єкта.
16. Аналізувати соціально-економічні дані і їхнє використання.

Навички:

17. Статистичного, порівняльно-фінансового аналізу для визначення місця професійної діяльності в економічній парадигмі.
18. Аналізу складних соціально-економічних показників.
19. Складання пояснення та пояснення зміни показників після проведеного збору й аналізу даних.
20. Пропонованих для розрахунків типових методик.
21. Володіння чинною нормативно-правовою базою використовуваною для розрахунків економічних показників.
22. Обґрунтування розрахунків соціально-економічних показників суб'єкта господарювання та господарської діяльності.

ТЕМА 1. СУТНІСТЬ ФІНАНСІВ ОРГАНІЗАЦІЙ (ПІДПРИЄМСТВ)

1.1. Функції фінансів. Принципи організації фінансів

1.2. Фінансові ресурси підприємства

1.3. Грошові фонди та резерви організації (підприємства)

1.1. Функції фінансів. Принципи організації фінансів

У фінансовій системі держави основним визначальним її ланкою є фінанси підприємств. Бо вони функціонують у тій сфері суспільного виробництва, де створюються матеріальні блага, валовий внутрішній продукт і національний дохід суспільства, а також формується основна частина фінансових ресурсів держави.

Розподіл і перерозподіл створюваних матеріальних і духовних благ у грошовій формі здійснюється за допомогою фінансів шляхом створення цільових грошових фондів у відповідних підрозділах (ланках) народного господарства.

Використання фінансів дає можливість підприємствам сфери матеріального виробництва забезпечувати фінансовими ресурсами безперервність відтворювального процесу, вирішення виробничих, економічних і соціальних завдань, формування централізованих і децентралізованих фондів грошових коштів як на рівні держави, так і на рівні господарюючих суб'єктів.

Економічну природу фінансів підприємств розкриває сукупність грошових відносин, які виникають у господарюючих суб'єктів у процесі їх створення і здійснення виробничо-фінансової діяльності. До таких видів грошових відносин відносяться:

- грошові відносини між підприємствами та їх засновниками, які виникають при формуванні статутного фонду (капіталу), - отримання коштів з державного бюджету, надходження пайових внесків та ін. Статутний капітал - основне джерело формування власних коштів підприємства - основних і оборотних;

- грошові відносини між підприємствами та іншими суб'єктами господарювання (постачальниками, покупцями, будівельними та іншими організаціями), які виникають в процесі купівлі-продажу продукції, надання послуг тощо;

- грошові відносини між підприємствами і різними ланками фінансово-кредитної системи із вкладення в ці ланки (бюджет, централізовані фонди тощо) різних видів податків і платежів та одержання з них коштів на різні цілі. Сюди ж відносяться фінансові відносини підприємств з установами банків, які виникають у процесі отримання і погашення кредитів, здійснення безготівкових розрахунків, а також відносини з органами майнового та особистого страхування з лінії сплати до них підприємствами страхових внесків і отримання від них відповідних страхових відшкодувань;

- грошові відносини між підприємством і зайнятими на ньому працівниками з приводу формування фонду оплати праці, виплати зарплати, матеріального заохочення; виплати дивідендів по акціях, а також стягнення грошей за завдані збитки і утримання податків;

- грошові відносини всередині самих підприємств, які виникають при розподілі отримуваних доходів і накопичень, формуванні різноманітних фондів грошових коштів. Так, при розподілі одержуваної виручки частина її підприємства направляють, перш за все, на відшкодування вартості спожитих у виробництві основних і оборотних фондів, потім - на відшкодування живої праці, а із частини формують чистий дохід (прибуток), з якого утворюють відповідні резерви і фонди.

Отже, створення та функціонування підприємств, їх господарська діяльність пов'язані з грошовими відносинами, які опосередковують процес виробництва і продажу продукції, отримання доходів і накопичень та їх розподіл по відповідних каналах (фондів). У зв'язку з цим об'єктом фінансів підприємств виступають грошові відносини, пов'язані з отриманням доходів і накопичень, їх розподілом, формуванням і використанням відповідних

фонді «грошових коштів. Суб'єктами ж є підприємства та організації, установи (банківські та бюджетні), позабюджетні фонди та інші господарюючі суб'єкти.

Матеріальним умовою появи і функціонування фінансів виступають гроші, які лежать в основі функціонування відповідних видів грошових відносин підприємств.

Основне призначення фінансів підприємств - розподіл отримуваних доходів і накопичень, яке відбувається шляхом створення відповідних фондів грошових коштів.

Таким чином, фінанси підприємств являють собою систему грошових відносин, що виникають у процесі отримання і розподілу грошових доходів і накопичень, формування і використання відповідних фондів грошових коштів.

Матеріальною базою фінансів підприємств є виробництво. Тобто в процесі виробництва продукції, її продажу формуються відповідні доходи підприємств, фонди грошових коштів. Фінанси підприємств і виробництво, взаємопов'язані між собою і впливають один на одного. Чим міцніше економіка підприємств, тим стійкіше їх фінансове становище. Отже, стійкість фінансового становища підприємств забезпечується зростанням виробництва і підвищенням його ефективності.

Матеріальним змістом фінансів підприємств є фонди грошових коштів, утворювані на підприємствах при розподілі їх доходів і накопичень.

Фінанси підприємств слід відрізняти від грошей, грошових коштів, фінансових ресурсів. Гроші, грошові кошти, фінансові ресурси - це специфічні, самостійні економічні категорії, які мають свій зміст. Їх можна змінювати кількісно (збільшувати, зменшувати). Фінанси ж підприємств - це грошові відносини, які функціонують на основі грошей. Їх не можна змінювати кількісно.

Фінанси підприємств покликані забезпечити фінансовими ресурсами безперервність процесу виробництва суб'єктів господарювання, розширення

їхніх виробничих фондів (основних і оборотних), надавати активний вплив на зростання продуктивності праці, зниження собівартості продукції, зростання накопичень і підвищення ефективності виробництва.

Основні принципи, на основі яких базується організація фінансів:

- демократичний централізм;
- плановість;
- господарський (комерційний) розрахунок;
- самофінансування.

Демократичний централізм у галузі фінансів виявляється в централізації державою частини доходів підприємств у централізовані фонди (державний бюджет) за допомогою стягнення різних податків і платежів, які встановлені державою, а обчислюваних і сплачуються самими платниками під контролем держави, у проведенні єдиної політики оподаткування, фінансування, кредитування і розрахунків - з одного боку, в господарській самостійності ведення підприємствами виробничо-фінансової діяльності, розподілу і використання отримуваних власних доходів і накопичень, з іншого боку.

Принцип плановості в галузі фінансів виявляється в розробці на основі виробничих показників фінансових планів з визначенням у них фінансових ресурсів в обсягах, необхідних для виконання планів економічного і соціального розвитку підприємств.

Господарський (комерційний) розрахунок - основний метод господарювання підприємств, заснований на порівнянні витрат з результатами діяльності і передбачає відшкодування витрат власними доходами, а також забезпечення рентабельності виробництва. Впровадження господарського (комерційного) розрахунку на підприємствах здійснюється шляхом реалізації його принципів:

- господарсько-оперативної самостійності;
- самоокупності;
- матеріальної зацікавленості і матеріальної відповідальності;

- контролю гривнею за результатами діяльності.

Найбільш важливим серед принципів госпрозрахунку є принцип самоокупності. Він передбачає покриття витрат підприємства власними доходами і отримання накопичень, необхідних для сплати відповідних податків до бюджету, вирішення соціальних питань і питань матеріального стимулювання працівників підприємства за результатами їхньої праці. Мінімальний рівень рентабельності, що забезпечує підприємствам одержання накопичень (прибутку), необхідних для їх роботи на самоокупності, за розрахунками економістів, має становити 8-15% собівартості проданої продукції, наданих на сторону послуг. Це означає, що на кожні 100 грн. витрат підприємство має отримати 8-15 грн. прибутку.

Дуже важливим принципом організації фінансів підприємств виступає самофінансування. Воно проявляється у забезпеченні розширеного відтворення, матеріального стимулювання працівників і вирішенні соціальних питань підприємств за рахунок власних фінансових ресурсів (прибутку, амортизаційних відрахувань та ін.) При самофінансуванні не лише відшкодовуються витрати з виробництва і продажу продукції, вносяться платежі до бюджету, вирішуються питання соціального розвитку підприємства і матеріального стимулювання працівників, як при самоокупності, а й фінансуються капітальні вкладення, приріст власних оборотних активів та інші витрати з розширення виробництва за рахунок власних фінансових ресурсів. У той же час самофінансування не виключає (при нестачі власних фінансових ресурсів на фінансування розширення виробництва) залучення довгострокових кредитів банку на поворотній і платній основі. Фінансування ж з бюджету цих підприємств на розширення виробництва не здійснюється. Для роботи підприємств на умовах самофінансування, вони, за розрахунками економістів, мають забезпечувати рівень прибутковості, відповідний рентабельності в 30-35% до собівартості реалізованої продукції, послуг.

У ряді навчальних посібників економічного та фінансового профілю

при розкритті сутності фінансів підприємств не наводяться взагалі принципи їх організації або вказуються інші. Називаються такі принципи організації фінансів підприємств:

- самостійність в області фінансової діяльності;
- зацікавленість у результатах фінансово-господарської діяльності;
- відповідальність за результати фінансово-господарської діяльності;
- контроль за фінансово-господарською діяльністю підприємств;
- самофінансування.

На наш погляд, перші чотири принципи - це принципи реалізації господарського розрахунку, а не організації фінансів підприємств. Проте господарський розрахунок як принцип організації фінансів підприємств автор не виділяє. Не виділяються в складі принципів організації фінансів підприємств і демократичний централізм, а також плановість. Однак ці принципи, на наш погляд, є, і ми розкрили їх зміст у сучасних умовах господарювання підприємств.

1.2. Фінансові ресурси підприємства

Для розуміння сутності фінансової роботи необхідно визначити склад фінансових ресурсів підприємства та джерела їх формування.

Однозначне й обґрунтоване тлумачення єства даної категорії важливе для теорії і практичного здійснення фінансової роботи на підприємстві.

Фінансові ресурси підприємства - це сукупність власних грошових доходів і надходжень ззовні (привернуті й позикові засоби), що знаходяться у розпорядженні суб'єкта господарювання і призначених для виконання фінансових зобов'язань підприємства, фінансування поточних витрат, що пов'язані з розширенням виробництва і економічним стимулюванням :

- у масштабах країни;
- на кожному підприємстві.

Структуру фінансових ресурсів визначають джерелами їх надходження.

Фінансові ресурси використовує підприємство в процесі виробничої та інвестиційної діяльності. Основними формами їх існування є основні та

обігові кошти підприємства.

Наявність фінансових ресурс у необхідних обсягах і ефективне їх використання багато в чому зумовлює фінансове благополуччя підприємства. Важливу роль при цьому виконує фінансове планування. На сучасному етапі розвитку економіки доцільніше фінансовими ресурсами підприємства вважати його активи. Склад активів підприємства наступний:

1. Необоротні активи:

- нематеріальні активи;
- основні фонди;
- незавершене будівництво;
- довгострокові фінансові інвестиції;
- довгострокова дебіторська заборгованість;
- відкладені податкові активи;
- інші необоротні активи.

2. Обігові активи:

2.1 Обігові фонди:

- обігові кошти у виробничих запасах (крім готової продукції);
- обігові кошти у виробництві.

2.2 Фонди обігу:

- готова продукція;
- дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги;
- дебіторська заборгованість за розрахунками;
- грошові кошти та їх еквівалент.

Джерелами формування фінансових ресурсів у такому випадку є власний і залучений капітал.

1. Власний капітал:

- уставний капітал;
- амортизаційний фонд;
- прибуток.

2. Залучений капітал:

- отримані кредити;
- пайові та інші внески;
- отримані інвестиції;
- кошти, що мобілізовані на фінансовому ринку.

1.3. Грошові фонди та резерви організації (підприємства)

У процесі купівлі-продажу товарів, надання послуг, а також виконання різного роду зобов'язань у грошовій формі відбуваються різноманітні розрахунки і платежі. Платежі також здійснюються за розподілу й перерозподілу грошових коштів. Сукупність усіх платежів створює грошовий оборот. Грошовий оборот - це виявлення сутності грошей у русі. Він охоплює процеси розподілу й обміну. На обсяг і структуру грошового обороту на підприємстві справляють вплив стадії виробництва та споживання. Тривалий виробничий процес, який потребує збільшення виробничих запасів, призводить до збільшення платежів, пов'язаних з їх придбанням. Зростання трудомісткості продукції збільшує платежі, пов'язані з оплатою праці. Прямі і зворотні зв'язки між виробництвом і споживанням здійснюються через стадії розподілу й обміну за допомогою грошового обороту.

Особливе місце займає грошовий оборот у процесі реалізації продукції. За товарного виробництва продукт окремого виробника, призначений для споживання іншим суб'єктом господарювання, може дійти до споживача і дати право виробнику на отримання іншого продукту тільки після його оплати. Під час реалізації перевіряється відповідність між обсягом і структурою виробництва та суспільною потребою в них.

У економіці рух товарних і грошових потоків розглядався крізь призму планової організації процесу відтворення і його складових - виробництва, розподілу, споживання. Оборот грошей супроводжує обмін товарів і послуг, коли здійснюється оплата за товар і гроші переходять від покупця до продавця. У загальній грошовій масі розрізняють активні гроші, що в кожний даний момент беруть участь в обороті, і пасивні (кошти на рахунках суб'єктів господарювання, громадських організацій, кошти населення, інші

фонди накопичення і зберігання), що є лише потенційним платіжним засобом. Отже, маса грошей, яка перебуває в обороті, завжди буде меншою за загальну кількість грошей на суму грошових фондів накопичення і зберігання. Останні постійно залучаються в активний грошовий оборот.

Маса грошей, яка перебуває в обороті, має дві форми: готівкову і безготівкову. Розмежування грошового обороту на безготівковий і готівковий стає інструментом регулювання об'єкта грошового обороту - грошової маси. Більша частина грошового обороту припадає на безготівковий оборот, який охоплює всі сфери господарських відносин підприємств і організацій, банківських і фінансових установ, населення.

Грошовий оборот на кожному підприємстві пов'язаний з напрямками:

- забезпечення процесу виробництва (закупівля сировини, матеріалів, комплектуючих, виплата заробітної плати);
- реалізація продукції (робіт, послуг), тобто відшкодування витрат і формування доходів;
- сплата податків, обов'язкових відрахувань і зборів;
- забезпечення спільної діяльності підприємств;
- отримання і погашення кредитів і сплата відсотків за кредит кредитним установам.

Таке групування пов'язане з різною економічною сутністю названих розрахунків, документообігом, видами й методами фінансового та банківського контролю. Безготівковий грошовий оборот повністю здійснюється через банківські установи, що в них відкрито рахунки суб'єктів підприємницької діяльності. Від правильної організації грошових розрахунків у цілому залежить оперативність їх здійснення, а відтак і фінансовий стан суб'єктів господарювання. Одним із головних факторів нормалізації розрахунків у народному господарстві є запровадження єдиних розрахункових правил, які визначаються відповідними нормативними актами.

ТЕМА 2. ВИТРАТИ І ДОХОДИ ОРГАНІЗАЦІЇ (ПІДПРИЄМСТВА)

2.1. Класифікація доходів і витрат організації

2.2. Планування витрат

2.3. Планування собівартості та виручки від реалізації продукції (обсягу продажів)

2.1. Класифікація доходів і витрат організації

Для підприємства-виробника реалізація продукції є свідченням, що вона за споживчими властивостями, якістю та асортиментом відповідає і потребам покупців, суспільному попиту.

На практиці можуть використовуватись два методи визначення моменту реалізації продукції:

- а) продукцію відвантажено або відпущено споживачу (відбулася передача права власності), - метод нарахування;
- б) одержано кошти на рахунок постачальника за реалізовану продукцію - касовий метод.

Розмір виручки від реалізації продукції, за інших однакових умов, залежить від:

- 1) кількості, асортименту та якості продукції, що підлягає реалізації;
- 2) рівня реалізаційних цін.

Обсяг (кількість) реалізованої продукції прямо впливає на величину виручки, а сама кількість реалізованої продукції залежить від обсягу виробництва товарної продукції і зміни величини перехідних залишків нереалізованої продукції на початок і кінець року. Асортимент реалізованої продукції справляє двоякий вплив на величину виручки. Зростання в загальному обсязі реалізованої продукції питомої ваги асортименту з більш високою ціною збільшує величину виручки, і навпаки.

Прямий вплив на розмір виручки справляє й рівень відпускних цін. У свою чергу, на рівень цін впливають якість і споживчі властивості, строки реалізації продукції, попит і пропонування на ринку.

На окремі види продукції, робіт і послуг держава встановлює фіксовані

чи регульовані ціни. Тоді виручка від реалізації продукції залежить від рівня прейскурантних цін.

За умов ринкової економіки існують вільні, фіксовані і регульовані ціни. Фіксовані ціни встановлюються адміністративно (державою), переважно на послуги першої необхідності і на товари, які монопольно виготовляються державою (газ, електроенергія та ін.). Регульовані ціни встановлюються регулюванням рівня рентабельності товарів першої необхідності, наприклад хлібобулочних виробів, продуктів дитячого харчування тощо. При цьому державою встановлюються індикативні ціни - мінімальний і максимальний рівні цін. У решті випадків користуються вільними цінами, тобто цінами, які склалися на ринку під впливом попиту і пропозицій за домовленістю сторін - постачальників і споживачів.

Установлюючи вільні ціни, за основу беруть собівартість і прибуток (планову рентабельність). Потім додають акцизний збір (для підакцизної продукції) і податок на додану вартість.

Розрахунок ціни продукції можна здійснити за такими формулами:

$$Ц_1 = C + П$$

де $Ц_1$ - ціна продукції (ціна виробника продукції);

C - собівартість продукції;

$П$ - прибуток.

$$Ц_2 = C + П + ПДВ,$$

де $Ц_2$ - ціна продукції з податком на додану вартість;

ПДВ - податок на додану вартість.

$$Ц_3 = C + П + АЗ + ПДВ,$$

де $Ц_3$ - ціна продукції з акцизним збором і податком на додану вартість;

$АЗ$ - акцизний збір.

Відтак повну роздрібну ціну продукції можна розрахувати за формулою:

$$Ц_4 = C + П + АЗ + ПДВ + ТН,$$

де Ц₄ - роздрібна ціна продукції;

ТН - торгова націнка.

Залежно від того, кому реалізується продукція, встановлюються відпускні та роздрібні ціни. Відвантаження продукції здійснюється посередникам оптом або партіями за відпускними цінами. Посередники реалізують цю продукцію роздрібним торговим організаціям за цінами, які включають збутові націнки. Безпосередньо споживачам роздрібні торгові організації продають товари за роздрібними цінами, тобто з торговою націнкою. Продаючи товари за фіксованими цінами, торгові організації отримують торгову знижку.

За умов ринкової економіки ціни стають найважливішим фактором регулювання процесу виробництва та споживання і безпосередньо впливають на попит і пропонування.

Планову виручку від реалізації продукції визначають методом прямого рахунку, множенням кількості реалізованих виробів на їхню реалізаційну ціну і додаванням отриманих сум за всією номенклатурою виробів.

Виручку від реалізації кожної номенклатури виробів визначають:

$$B = P \cdot C,$$

де В - виручка;

Р - кількість реалізованих виробів;

Ц - ціна реалізації кожного виробу.

Обсяг реалізації можна розрахувати, виходячи з товарного випуску виробів у плановому періоді, додаючи залишки виробів на початок планового періоду і віднімаючи такі на кінець планового періоду. Плановий обсяг реалізації обраховують з формули:

$$P = Z_i + T - 32$$

де Р - обсяг реалізації в плановому періоді;

З_і - залишки кожного виду готових виробів на складі та відвантажених на початок планового періоду;

Т - випуск товарної продукції в плановому періоді;

32 - залишки кожного виду виробів на складі на кінець планового періоду.

Реалізаційні ціни в плановому періоді визначають на основі цін базового періоду, які коригують на передбачувані зміни в плановому періоді, у тім числі з урахуванням попиту і пропонування.

Коли асортимент виробів надто великий, розрахунок плану реалізації можна здійснювати комбінованим методом. Виручку від реалізації основних видів продукції визначають методом прямого рахунку, а для підрахунку виручки від реалізації виробів іншого асортименту користуються укрупненим методом. Для розрахунку беруть товарний випуск за всією номенклатурою залишків виробів, додають до нього вартість залишків на початок планового періоду і віднімають очікувані залишки на кінець планового періоду за відпускними вільними цінами і за собівартістю.

Виручка від реалізації продукції, робіт і послуг є основним джерелом відшкодування коштів на виробництво і реалізацію продукції, утворення доходів і формування фінансових ресурсів. За ринкової економіки обсягу продажу і виручці приділяється особлива увага. Від величини виручки залежить не тільки внутрішньовиробниче відшкодування витрат і формування прибутку, а й своєчасність і повнота податкових платежів, погашення банківських кредитів, які впливають на рівень виплачених відсотків, що в кінцевому рахунку позначається на фінансовому результаті діяльності підприємства. Виручка від реалізації продукції - це сума коштів, які надійшли на рахунок підприємства за реалізовану продукцію. Вона є основним джерелом грошових доходів і фінансових ресурсів підприємств. Виручка від реалізації продукції є фінансовою категорією, яка виражає грошові відносини між постачальниками і споживачами товару.

2.2. Планування витрат

Фінансові інвестиції зумовлені потребою ефективного використання вільних фінансових ресурсів, коли кон'юнктура фінансового ринку уможливорює отримання значно більшого рівня прибутку на вкладений

капітал, ніж операційна діяльність на товарних ринках.

Важливий напрямок фінансової діяльності підприємства за ринкової економіки - це раціональне використання вільних фінансових ресурсів, пошук ефективних напрямків інвестування коштів, які даватимуть підприємству додатковий прибуток. Прибуткове інвестування грошових коштів здійснюється на фінансовому ринку. Купуючи акції, облігації інших підприємств, необхідно виходити з того, що інвестувати треба тільки надлишкові фінансові ресурси. При цьому в підприємства мають бути готівкові кошти на випадок надзвичайних обставин. Ця готівка може бути у формі грошового залишку на банківських рахунках або у високоліквідних цінних паперах (державних облігаціях, казначейських зобов'язаннях). Тимчасово вільні грошові засоби підприємства можуть вкладати на депозитні рахунки в комерційні банки під обумовлений відсоток. Підприємство має право здавати в оренду нерухоме майно (будівлі, споруди, обладнання, техніку та інше) за відповідну плату або здійснювати фінансовий лізинг.

Лізинг - це форма довгострокової оренди, яка передбачає передачу права користування майном іншому суб'єкту підприємницької діяльності на платній основі і на визначений угодою строк. Об'єктом лізингу є матеріальні цінності, які входять до складу основних засобів. У лізинговій угоді беруть участь 3 сторони: підприємство-постачальник, лізингова фірма (підприємство-орендодавець), орендатор, який отримав нерухоме майно і користується ним протягом визначеного часу. Крім цього, підприємства можуть одержувати додаткову курсову різницю на валютні рахунки чи операції в іноземній валюті. У процесі фінансово-господарської діяльності окремі підприємства порушують фінансові зобов'язання, умови господарських договорів, за що до них застосовуються економічні санкції.

Коли ці умови порушує контрагент, він зобов'язаний сплатити штрафи, пені, неустойки та інші види санкцій, а також відшкодувати збитки, завдані підприємству. Як уже було сказано, у звітному році в підприємства може з'явитися прибуток минулих років тощо. Отже, за ринкової економіки

результати фінансово-інвестиційної діяльності і позареалізаційних операцій є постійними джерелами грошових доходів і формування прибутку підприємств.

2.3. Планування собівартості та виручки від реалізації продукції (обсягу продажів)

Виручка від реалізації продукції у відтворювальному процесі матеріального виробництва відіграє важливу роль як одна з ланок нового кругообігу коштів підприємства. За рахунок грошових надходжень від реалізації продукції передовсім відшкодовується вартість матеріальних витрат на виробництво - використаної сировини, напівфабрикатів, матеріалів, електроенергії, палива та ін., а також перенесена частина вартості основних фондів. Таким чином, утворюються економічні умови для нового виробничого циклу. Залишок виручки становить валовий дохід.

Валовий дохід - це грошовий вираз вартості знов створеної продукції. Він визначається як різниця між виручкою та матеріальними витратами й амортизаційними відрахуваннями у складі собівартості реалізованої продукції. Валовий дохід є важливим показником діяльності підприємства і характеризує її ефективність. У ньому відображається підвищення продуктивності праці, збільшення заробітної плати, скорочення матеріаломісткості продукції. Використання валового доходу як основного узагальнюючого показника ефективності дає змогу визначити реальний економічний ефект, котрий отримується від діяльності кожного підприємства. Переваги показника валового доходу полягають у тім, що в ньому найбільш реально відбито таку важливу сторону діяльності, як підвищення продуктивності праці. Валовий дохід, показуючи ступінь ефективності виробництва, є величиною знов створеної вартості основного джерела національного доходу. Валовий дохід - основне джерело утворення фінансових ресурсів не тільки підприємств, а й державного бюджету, позабюджетних фондів.

У процесі відтворення валовий дохід поділяється на оплату праці й на

чистий дохід. Оплата праці - це витрати на виплату основної та додаткової заробітної плати, які виражають у грошовій формі вартість необхідної праці.

За будь-якої форми суспільного виробництва праця поділяється на дві частини - необхідну й додаткову працю. Продукт останньої завжди призначений для задоволення суспільних потреб. Додатковий продукт – це продукт, створений працею людей на підприємствах, котрий виступає як чистий дохід (грошова форма додаткового продукту).

Чистий дохід реалізується у вигляді акцизів, податку на додану вартість, відрахувань у фонди пенсійного й соціального страхування, інші державні цільові фонди тощо. Значна частина чистого доходу реалізується у формі прибутку. Таким чином, чистий дохід є найважливішим джерелом фінансових ресурсів не тільки підприємств, а й держави. У цьому зв'язку ніяк не можна погодитись з думками авторів стосовно того, що прибуток як економічна категорія являє собою чистий дохід, утворений додатковою працею, а отже, поняття «прибуток» і «чистий дохід» є однозначними

Водночас за економічним змістом прибуток - це грошовий вираз частини вартості додаткового продукту, тобто частини чистого доходу, отриманого підприємством.

ТЕМА 3. ПРИБУТОК ПІДПРИЄМСТВА

- 3.1. Економічний зміст, види прибутку, планування прибутку
- 3.2. Розподіл і використання прибутку підприємства
- 3.3. Показники рентабельності
- 3.4. Взаємозв'язок виручки, витрат і прибутку від реалізації продукції (аналіз беззбитковості)

3.1. Економічний зміст, види прибутку, планування прибутку

Кінцевим результатом діяльності підприємства є прибуток. За величиною прибутку кредитори судять про можливість підприємства з повернення позикових коштів, інвестори - про доцільність інвестицій у підприємство, постачальники - про платоспроможність підприємства.

Прибуток, як найважливіша категорія ринкових відносин, виконує функції:

1) як показник, що характеризує фінансові результати господарської діяльності. Значення прибутку полягає в тому, що вона відображає кінцевий фінансовий результат діяльності підприємства за певний період;

2) стимулюючу функцію, яка виявляється в процесі її розподілу і використання. Зміст цієї функції полягає в тому, що прибуток одночасно є фінансовим результатом і основним елементом фінансових ресурсів;

3) як основне джерело формування доходної частини бюджетів. Податок на прибуток є найважливішим джерелом поповнення бюджету.

Також можна виділити наступні функції прибутку.

- оцінювальна - ефект використання основних ресурсів підприємства;
- стимулююча - функція прибутку спрямована на зниження витрат виробництва запровадженням інновацій, що збільшує можливості розширення виробництва і зростання масштабів бізнесу;

- господарського розрахунку - доходи підприємства мають не тільки покривати витрати, але й резерв;

- розподільча - функція прибутку забезпечує вибір підприємницької діяльності серед альтернативних варіантів;

- індикативна (інформаційна) - функція прибутку забезпечує підприємство інформацією, з одного боку, про оцінку його діяльності, а з другого-про наповненість ринку товаром даючи тим самим економічний сигнал про необхідність збільшувати чи зменшувати обсяги виробництва.

Види прибутку:

- загальний прибуток - кінцевий фінансовий результат діяльності підприємства, що включає в себе фінансові результати від різних видів його діяльності (продаж продукції, послуги, прибуток від звичайної діяльності, надзвичайних подій);

- валовий прибуток - прибуток, розрахований на реалізованій продукції у вигляді різниці між чистим доходом (виручка без ПДВ та акцизів) від реалізації продукції і собівартістю реалізованої продукції;

- прибуток від операційної діяльності;
- прибуток від звичайної діяльності до оподаткування;
- чистий прибуток.

Прибуток є однією з основних категорій товарного виробництва. Це передусім виробнича категорія, що характеризує відносини, які складаються в процесі суспільного виробництва. Прибуток є об'єктивною економічною категорією. Тому на його формування впливають об'єктивні процеси, що відбуваються в суспільстві, у сфері виробництва й розподілу валового внутрішнього продукту. Водночас, прибуток - це підсумковий показник, результат фінансово-господарської діяльності підприємств як суб'єктів господарювання. Тому прибуток відбиває її результати і зазнає впливу багатьох чинників. Є особливості у формуванні прибутку підприємств залежно від сфери їхньої діяльності, галузі господарства, форми власності, розвитку ринкових відносин. На формування прибутку як фінансового показника роботи підприємства, що відбивається в бухгалтерському обліку, в офіційній звітності суб'єктів господарювання, впливає встановлений порядок визначення фінансових результатів діяльності; обчислення собівартості продукції (робіт, послуг); загальногосподарських витрат; визначення прибутків (збитків) від фінансових операцій, іншої діяльності. На формування абсолютної суми прибутку підприємства впливають: результати, тобто ефективність його фінансово-господарської діяльності; сфера діяльності; галузь господарства; установлені законодавством умови обліку фінансових результатів.

Прибуток - це показник, що формується на мікрорівні. Прибуток народного господарства - це результат діяльності окремих підприємств, галузей економіки, розвитку окремих сфер, структурних зрушень в економіці, змін у порядку обліку фінансових результатів.

3.2. Розподіл і використання прибутку підприємства

Валовий прибуток - загальна сума прибутку отримана підприємством від підприємницької діяльності. Визначається як різниця між виручкою від

реалізації товарної продукції і собівартістю цієї продукції. Оскільки продукція, використана у внутрігосподарському обороті, оцінюється за собівартістю, то прибуток від неї не одержують. Тому величина прибутку, визначена на основі товарної продукції, збігається з величиною прибутку, визначеною на основі валової продукції, оціненої за фактичними цінами її реалізації. З суми валового прибутку підприємство сплачує податки, відсотки за кредити, ренту, штрафи, тощо. З вирахуванням цих витрат у розпорядженні підприємства залишається чистий прибуток, який використовують для розширення виробництва, утворення фондів матеріального стимулювання, страхових і резервних фондів та ін.

Облік і визначення фінансових результатів - прибутку (збитку) здійснюється за такими видами діяльності підприємства: звичайна діяльність, у тому числі операційна, та інша звичайна діяльність; діяльність, пов'язана з виникненням надзвичайних подій. У свою чергу, операційна діяльність поділяється на основну та іншу операційну діяльність.

3.3. Показники рентабельності

Прибуток є важливим показником ефективності виробничо-господарської діяльності, а також джерелом формування централізованих і децентралізованих фінансових ресурсів.

Отриманий підприємством прибуток може бути використаний для задоволення різноманітних потреб. По-перше, він спрямовується на формування фінансових ресурсів держави, фінансування бюджетних видатків. Це досягається вилученням у підприємств частини прибутку в державний бюджет. По-друге, прибуток є джерелом формування фінансових ресурсів самих підприємств і використовується ними для забезпечення господарської діяльності.

Отже, отриманий підприємством прибуток є об'єктом розподілу, у розподілі прибутку можна виділити два етапи. Перший етап - це розподіл загального прибутку. На цьому етапі учасниками розподілу є держава й підприємство. У результаті розподілу кожний з учасників одержує свою

частку прибутку. Пропорція розподілу прибутку між державою і підприємствами має важливе значення для забезпечення державних потреб і потреб підприємств. Це одне з принципових питань реалізації фінансової політики держави, від правильного вирішення якого залежить розвиток економіки в цілому.

Пропорції розподілу прибутку між державою (бюджетом) і підприємством складаються під впливом кількох, чинників. Істотне значення при цьому має податкова політика держави щодо суб'єктів господарювання. Ця політика реалізується в сумі податків, що сплачуються за рахунок прибутку, у визначенні об'єктів оподаткування, ставках оподаткування, у порядку надання податкових пільг.

Другий етап - це розподіл і використання прибутку, що залишився в розпорядженні підприємств після здійснення платежів до бюджету. На цьому етапі можуть створюватися за рахунок прибутку цільові фонди для фінансування відповідних витрат. З неї можна зробити висновок, що на обсяг прибутку, який залишався в розпорядженні підприємств, впливали: абсолютна сума отриманого балансового прибутку; платежі в бюджет, здійснювані за рахунок прибутку (рентні платежі, податок на прибуток).

З урахуванням особливостей фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання у різних сферах економіки стягувалися за рахунок прибутку й інші штрафи. Особливо це стосувалося комерційних банків, страхових компаній. Отже, чистий прибуток - це частина прибутку, що залишався в підприємства після сплати податків та можливих штрафів (унаслідок застосування фінансових санкцій).

3.4. Взаємозв'язок виручки, витрат і прибутку від реалізації продукції (аналіз беззбитковості)

Використання чистого прибутку підприємство могло здійснювати через попереднє формування цільових грошових фондів або спрямовуючи кошти безпосередньо на фінансування витрат. Можливий також був розподіл чистого прибутку частково через попереднє формування цільових фондів, а

частково шляхом безпосереднього фінансування витрат.

За рахунок чистого прибутку підприємство формувало ряд цільових фондів, кошти яких спрямовували на фінансування певних витрат, задоволення відповідних потреб. Використання чистого прибутку на виплату дивідендів здійснювалося безпосередньо.

Принципове значення в розподілі чистого прибутку мало досягнення оптимального співвідношення між фондом нагромадження і фондом споживання. Ці фонди умовні, безпосередньо на підприємстві вони не утворювалися, а їхню величину можна було встановити на підставі розрахунків використання прибутку на фінансування певних витрат чи заходів. За адміністративної системи управління економікою здійснювалось державне регулювання співвідношення фондів нагромадження і споживання.

Визначення чистого прибутку підприємства здійснюється виключенням із загальної суми прибутку тільки податку на прибуток. Отримання і сплата штрафів тепер враховуються при визначенні прибутку від іншої операційної діяльності, тобто в процесі формування прибутку. Отже, сплата штрафів підприємством безпосередньо не впливає на обсяг його чистого прибутку, як це мало місце раніше.

ТЕМА 4. ОСНОВНИЙ ТА ОБОРОТНИЙ КАПІТАЛ ПІДПРИЄМСТВА

4.1. Економічний зміст оборотних коштів підприємства та джерела їх фінансування

4.2. Виробничий і фінансовий цикл

4.3. Економічний зміст і джерела фінансування основного капіталу

4.4. Амортизація та її роль у відтворювальному процесі

4.1. Економічний зміст оборотних коштів підприємства та джерела їх фінансування

Для організації господарчої діяльності кожне підприємство повинно мати не тільки основні виробничі фонди, але також мати в наявності оборотні

фонди.

На відміну від основних виробничих фондів, оборотні фонди беруть участь тільки в одному циклі виробництва, втрачають натуральну форму і цілком переносять свою вартість на знову створений продукт.

Обігові кошти постійно беруть участь у забезпеченні процесу виробництва і реалізації продукції, одночасно знаходяться на всіх стадіях кругообігу коштів. Переходячи з грошової форми вартості в товарну, потім у виробничу, товарну і знову в грошову - обігові кошти забезпечують безперебійну роботу підприємства. Таким чином, сферу виробництва обслуговують оборотні виробничі фонди, а процес реалізації продукції - фонди обертання. До виробничих фондів відносяться: сировина, основні і допоміжні матеріали, напівфабрикати, паливо, тара, запасні частини для ремонтів, МШП, незавершене виробництво, напівфабрикати власного виробництва, витрати майбутніх періодів.

Фонди обертання являють собою ту частину обігових коштів, що складається з залишків готової продукції на складі підприємства, товарів відвантажених, але не оплачених покупцями, залишків коштів підприємства на розрахунковому рахунку в банку, касі, у розрахунках і дебіторській, а також вкладені в короткострокові цінні папери.

Таким чином, обігові кошти - це кошти, авансовані в оборотні виробничі фонди і фонди обертання для забезпечення безперервного процесу виробництва і реалізації продукції.

На підприємствах мають місце поточні витрати фінансових коштів, які у процесі господарювання здійснюють певний кругообіг.

Оборотні кошти - це сукупність грошових коштів підприємства необхідних для формування і забезпечення кругообігу виробничих оборотних фондів та фонду обігу.

1. За місцем і роллю в процесі виробництва.

Формулювання і регулювання окремих елементів оборотних коштів має свої особливості, з огляду на це відокремлюють оборотні кошти у сферах

виробництва та обігу, а також розділюють їх на нормовані і ненормовані.

Оборотні фонди - це частина засобів виробництва, яка бере участь у виробничому циклі і переносить свою вартість на вартість грошової продукції. Одна частина входить до продукції і утворює її, а друга допомагає виконувати процес.

Фонди обігу - частина засобів виробництва, яка не бере участі у виробничому процесі, але авансується у створення засобів оборотних фондів.

Оборотні кошти використовують ефективніше тоді, коли більша їхня частина золота у сфері виробництва.

4.2. Виробничий і фінансовий цикл

Одиниця виміру показника: дні. Період фінансового циклу (англомовний аналог - Cash Conversion Cycle, Net Trade Cycle) - це період, протягом якого власні оборотні кошти роблять один повний оборот.

Показник розраховується як різниця між операційним циклом і середнім періодом погашення кредиторської заборгованості. Нормативне значення фінансового циклу: Позитивною динамікою є скорочення показника. Для визначення поточного стану компанії необхідно порівняти період фінансового циклу з конкурентами. Однак, якщо значення показника є нижчим нуля, то це говорить про проблеми з ліквідністю. Компанія залучає великі суми кредиторської заборгованості, що може мати негативні довгострокові наслідки.

Напрями вирішення проблеми знаходження показника поза нормативними межами. У разі, якщо значення показника нижче нуля, то необхідно вжити заходів з відновлення ліквідності підприємства, наприклад, залучити позикові кошти. Якщо ж значення показника занадто високе, то варто реалізувати сукупність заходів, які дозволять:

- знизити період виробничого циклу;
- знизити період погашення дебіторської заборгованості;
- підвищити період погашення кредиторської заборгованості.

Формула розрахунку фінансового циклу:

Період фінансового циклу = Період операційного циклу - Період погашення кредиторської заборгованості

Період фінансового циклу = Період одного обороту запасів + Період погашення дебіторської заборгованості - Період погашення кредиторської заборгованості

Період фінансового циклу = $(360 * \text{Середньорічна сума запасів}) / \text{Собівартість}) + (360 * \text{Середньорічна сума дебіторської заборгованості}) / \text{Виручка}) - (360 * \text{Середньорічна сума кредиторської заборгованості}) / \text{Собівартість})$

Середньорічна сума активу або пасиву може бути знайдена в такий спосіб: Середньорічний обсяг елементу балансу (найбільш правильний спосіб) = Сума розміру елементу балансу на кінець кожного робочого дня / Кількість робочих днів

Середньорічний обсяг елементу балансу (при наявності тільки щомісячних даних) = Сума розміру елементу балансу на кінець кожного місяця / 12

Середньорічний обсяг елементу балансу (при наявності тільки річних даних) = $(\text{Розмір елементу балансу на початок року} + \text{розмір елементу балансу на кінець року}) / 2$

4.3. Економічний зміст і джерела фінансування основного капіталу

Кожне підприємство має у власності певне майно, яке називатимемо «активами підприємства». Як правило, найбільшу питому вагу в структурі активів мають необоротні активи.

Нематеріальний актив - немонетарний актив, який не має матеріальної форми, але має матеріальний носій, може бути ідентифікований та утримується підприємством з метою використання протягом періоду більше одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік) для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях чи надання в оренду іншим особам.

Класифікувати нематеріальні активи можна за напрямками:

- права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище тощо);

- права користування майном (право користування земельною ділянкою, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо);

- права на знаки для товарів і послуг (товарні знаки, торгові марки, фірмові назви тощо);

- права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорт рослин, породи тварин, ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо);

- авторські та суміжні з ними права (право на літературні та музичні твори, програми для ЕОМ, бази даних тощо);

- гудвіл;

- інші нематеріальні активи (право на провадження діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо).

До незавершеного будівництва відносять вартість незавершених капітальних інвестицій у будівництво, створення, виготовлення, реконструкцію, модернізацію, придбання необоротних активів (включаючи необоротні матеріальні активи, які призначені для заміни діючих, устаткування для монтажу), що здійснює підприємство, а також авансові платежі для фінансування капітального будівництва.

Основні засоби (основні фонди) - матеріальні активи, які підприємство утримує з метою використання їх у процесі виробництва або постачання товарів, надання послуг, здавання в оренду іншим особам або для здійснення адміністративних і соціально-культурних функцій, очікуваний термін корисного використання (експлуатації) яких більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік).

Об'єкт основних засобів - закінчений пристрій з усіма пристосуваннями і приладдям до нього або окремий конструктивно відокремлений предмет, що призначений для виконання певних самостійних

функцій, чи відокремлений комплекс конструктивно з'єднаних предметів одного або різного призначення, що мають для їх обслуговування загальні пристосування, приладдя, керування та єдиний фундамент, унаслідок чого кожен предмет може виконувати свої певну роботу тільки в складі комплексу, а не функції, а комплекс самостійно.

Амортизація - систематичний розподіл вартості основних засобів, інших необоротних та нематеріальних активів, що амортизується, протягом строку їх корисного використання (експлуатації).

Балансова вартість основних засобів, інших необоротних та нематеріальних активів - сума залишкової вартості таких засобів та активів, яка визначається як різниця між первісною вартістю з урахуванням переоцінки і сумою накопиченої амортизації.

Вартість гудвілу не підлягає амортизації і не враховується під час визначення витрат платника податку, щодо активів якого виник такий гудвіл.

Термін «невиробничі основні засоби» означає необоротні матеріальні активи, які не використовуються в господарській діяльності платника податку.

Нарахування амортизації за новим методом починається з місяця, наступного за місяцем прийняття рішення про зміну методу амортизації.

Довгострокові фінансові інвестиції - це фінансові інвестиції на період більше одного року, а також усі інвестиції, які не можуть бути вільно реалізовані в будь-який момент.

Довгострокова дебіторська заборгованість - це заборгованість фізичних та юридичних осіб, яка не виникає в ході нормального операційного циклу та буде погашена після дванадцяти місяців з дати балансу.

Відстрочені податкові активи - це сума податку на прибуток, що підлягає відшкодуванню в наступних періодах унаслідок тимчасової різниці між обліковою та податковою базами оцінки.

До інших необоротних активів відносять суми необоротних активів, які не можуть бути включені до наведених вище статей «Необоротних активів».

4.4. Амортизація та її роль у відтворювальному процесі

Капітальні вкладення - це витрати на створення нових, реконструкцію і технічне переозброєння діючих основних засобів. За допомогою капітальних вкладень здійснюється як просте, так і розширене відтворення основних засобів. Для визначення розміру капітальних вкладень на підприємстві складається бюджет капітальних витрат, тобто обрахунок запланованих витрат на капітальні вкладення. Бюджет капітальних витрат включає дані:

- первісну вартість усіх основних засобів на початок планового періоду;
- наявність невикористаних амортизаційних відрахувань на початок планового періоду;
- суму амортизаційних відрахувань, яку буде нараховано протягом планового періоду;
- орієнтовний підрахунок вартості устаткування, яке підлягає заміні або продажу протягом планового періоду;
- орієнтовну суму амортизаційних відрахувань на придбані основні засоби протягом планового періоду;
- вартість основних засобів та суму амортизаційних відрахувань, яка буде в підприємства на кінець планового періоду.

Вихідними передумовами розробки бюджету капітальних вкладень є:

- а) календарний план реалізації інвестиційного проекту;
- б) бюджетні заявки на виконання окремих видів робіт і придбання матеріалів, механізмів, устаткування, розроблених виконавцями окремих функціональних блоків проекту;
- в) загальна стратегія фінансування інвестиційного проекту;
- г) попередній графік потоку інвестиційних витрат, складений на етапі розробки бізнес-плану проекту;
- д) фінансовий стан інвесторів проекту.

Бюджет капітальних вкладень включає два розділи: I розділ - «Капітальні витрати», II розділ «Надходження коштів». Під час розробки

розділу «Капітальні витрати» передбачається здійснити такі розрахунки:

- 1) виділення із загального обсягу інвестиційних витрат тієї частини, яка належить до поточного періоду. Це здійснюється в тому разі, коли тривалість реалізації інвестиційного проекту перевищує один рік;
- 2) уточнення обсягу інвестиційних витрат поточного року з урахуванням корективів, які вносяться підрядчиком у технологію робіт;
- 3) уточнення обсягу і структури капітальних витрат у зв'язку зі зміною індексу цін після затвердження показників бізнес-плану проекту;
- 4) уточнення первісного обсягу капітальних витрат з урахуванням резерву фінансових коштів, передбачених у контракті з підрядчиком на покриття непередбачених витрат. Обсяг цього резерву в процесі розробки бюджету капітальних вкладень має визначитися з урахуванням тільки тих витрат, які відображені в первісній оцінці інвестиційних ризиків.

Процес розробки розділу «Надходження коштів» передбачає етапи:

- 1) уточнення загального обсягу надходження коштів з метою збалансування цього показника з показником загального обсягу капітальних витрат, які відображені в першому розділі бюджету;
- 2) уточнення структури джерел надходження коштів у разі зміни обсягу капітальних витрат;
- 3) забезпечення узгодження обсягу надходження коштів за окремими періодами формування дохідної частини бюджету з обсягом капітальних витрат, передбачених в окремі періоди згідно з календарним планом здійснення робіт.

Бюджет капітальних вкладень, як і календарний план, розробляється спочатку на наступний рік у розрізі кварталів, а потім у рамках наступного кварталу деталізується в розрізі місяців. На підставі бюджету капітальних витрат приймають рішення щодо здійснення капітальних вкладень. За складання бюджету капітальних витрат і здійснення капітальних вкладень, треба враховувати їхню структуру. Розрізняють технологічну та відтворювальну структури капітальних вкладень.

Технологічна структура капітальних вкладень відображає співвідношення таких витрат;

- будівельні роботи;
- придбання устаткування, інструментів та інвентарю;
- монтаж устаткування;
- проектно-дослідні роботи;
- інші витрати.

Важливе значення для підвищення ефективності виробництва має поліпшення технологічної структури капітальних вкладень за рахунок збільшення питомої ваги витрат на придбання активної частини основних виробничих засобів. За ринкових відносин важливе значення має вибір оптимальної структури джерел фінансування капітальних вкладень. Фінансування капітальних вкладень здійснюється за рахунок власних і залучених коштів. Структура джерел фінансування капітальних вкладень підприємства залежить від багатьох факторів, зокрема: від оподаткування доходів підприємства; темпів зростання реалізації товарної продукції та їхньої стабільності; структури активів підприємства; стану ринку капіталу; відсоткової політики комерційних банків; рівня управління фінансовими ресурсами підприємства; суті стратегічних цільових фінансових рішень підприємства тощо.

Найприйнятнішим для підприємства є комплексний підхід до вибору джерел фінансування капітальних вкладень. Тоді основною передумовою визначення оптимальної структури джерел може бути детальний аналіз:

- по-перше, можливого обсягу внутрішніх джерел фінансування капітальних вкладень;
- по-друге, можливого обсягу залучення додаткових коштів, пов'язаного із подорожчанням капітальних витрат.

Не слід забувати, що порушення оптимального співвідношення між власними і залученими джерелами фінансування капітальних вкладень може призвести до погіршення фінансового стану підприємства. Фінансовий

менеджер повинен визначити граничний розмір капітальних витрат виходячи з розміру та питомої ваги кожного джерела фінансування, які можна залучити для здійснення капітальних вкладень. Відповідно до чинного законодавства джерелами фінансування капітальних вкладень можуть бути:

- 1) власні фінансові ресурси;
- 2) позичені фінансові ресурси;
- 3) кошти, отримані від продажу цінних паперів, внески членів трудових колективів;
- 4) кошти державного бюджету та місцевих бюджетів;
- 5) кошти іноземних інвесторів.

ТЕМА 5. ФІНАНСОВЕ ПЛАНУВАННЯ В КОМЕРЦІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

5.1. Зміст і цілі фінансового планування

5.2. Види фінансового планування

5.3. Методи фінансового планування

5.4. Система фінансових планів (бюджетів)

5.1. Зміст і цілі фінансового планування

Фінансове планування - це цілеспрямований організований фінансовий розвиток на основі гармонійної і, за можливістю, оптимальної структури мети і відповідних засобів її досягнення.

У той же час фінансове планування - процес розробки людьми конкретного плану фінансових заходів, тобто звичайний вид діяльності людини. Для того, щоб ця діяльність була успішною, необхідна методологія і методика розробки фінансового плану.

Планування фінансів як і інші види діяльності, має свою мету і свої завдання. Ціль планування фінансів - визначення можливих обсягів надходження грошових коштів і їх витрат у плановий період.

До завдань планування фінансів належать:

1. Забезпечення господарського процесу необхідними грошовими

коштами.

2. Встановлення фінансових відносин з бюджетом, банком, страховими організаціями й іншими господарськими суб'єктами. Ці фінансові відносини кількісно вимірюються масою грошей (кредит), які надійшли, і масою грошей, які сплачені (податки, відсотки за кредит, страхові внески).

3. Визначення шляхів найбільш раціонального вкладення капіталу, у тому числі у спільне підприємство, у цінні папери і т. д.

4. Збільшення прибутку за рахунок економного використання грошових коштів.

5. Виконання контролю за створенням і виконанням грошових фондів.

Фінансовий план підприємства може включати такі документи:

- прогноз обсягів реалізації;
- кошторис грошових видатків та надходжень;
- таблицю доходів і витрат;
- прогнозований кошторис активів та пасивів підприємства;
- розрахунок точки досягнення беззбитковості.

Важливим моментом фінансового планування є визначення стратегії планування. Стратегія фінансового планування означає загальний напрямок розробки фінансового плану, джерел надходження грошей, джерел прибутку.

Господарський суб'єкт являє собою систему зі складу різних виробництв, цехів, складів, служб (ремонтних, тарних, енергетичних, транспортних та інших), відділів (плановий, виробничий, технічний, відділ праці, фінансовий, бухгалтерія й інші), лабораторій, магазинів, соціальних і інших підрозділів. Ролі кожного з цих підрозділів в отриманні прибутку різні.

Так, наприклад, господарський суб'єкт не може існувати без бухгалтерії, канцелярії, але ж і очікувати прибутків від цих підрозділів не слід. Такі ж вимоги не слід вимагати від ремонтних підрозділів, підрозділів соціального забезпечення і т. п.

Важливим змістом фінансового планування на підприємстві є визначення планів його центрів відповідальності. Наприклад, на підприємстві

можуть бути створені: центр доходів, витрат, прибутку, ціни, інвестицій, тощо. Такі центри відповідальності - це одне або декілька структурних підрозділів фірми, фінансова діяльність яких робить помітний вплив на кінцеві фінансові показники діяльності підприємства. Керівники цих підрозділів звичайно володіють більшою самостійністю, ніж керівники інших служб і підрозділів, наділяються як особливими правами, так і певною відповідальністю. В рамках своєї компетенції вони ухвалюють життєво важливі для підприємства рішення, несуть всю повноту відповідальності за досягнення кінцевих показників діяльності.

Центр відповідальності - це структурний підрозділ компанії, менеджер якого несе відповідальність за його діяльність.

Будь-яка компанія є ієрархією центрів відповідальності: на нижчому рівні, як правило, знаходяться відділи, які, у свою чергу, можуть входити до складу управлінь, управління - до складу департаментів, департаменти - до складу дирекцій. Сама компанія теж є центром відповідальності з генеральним директором на чолі. Центр відповідальності використовує різні ресурси (матеріальні, людські, фінансові), одержуючи на вході і на виході результат у вигляді продукції, робіт або послуг, який беруть на озброєння інші центри відповідальності або зовнішнє оточення компанії. Ефективність центру відповідальності визначається двома параметрами:

- досягненням поставлених цілей (як фінансових, так і нефінансових);
- ефективністю використання ресурсів (співвідношення виходу і входу).

При цьому найефективнішим є центр відповідальності, який виконав поставлені перед ним цілі, витративши мінімальну кількість ресурсів. Ефективність центрів відповідальності визначає ефективність компанії в цілому, що кінець кінцем відображається на її положенні на ринку, здібності створювати вартість і підвищувати капіталізацію.

Керівник центру витрат несе відповідальність за витрати структурного підрозділу. Розрізняють два види центрів витрат:

- центр нормованих витрат;

- центр ненормованих витрат.

Прикладом центру нормованих витрат є виробничі структурні підрозділи (цехи основного і допоміжного виробництва).у В центрі нормованих витрат може бути встановлене нормативне співвідношення входу і виходу, тобто для кожної одиниці випуску визначають необхідну кількість матеріалів і робіт. У виробничих підрозділах таке співвідношення задають технологічними нормативами витрати матеріалу і виконання робіт для виробництва однієї одиниці продукції. У центрі ненормованих витрат не може бути встановлена пряма залежність виходу від входу. Витрати центру ненормованих витрат є постійними по відношенню до випуску.

5.2. Види фінансового планування

Основними інструментами декомпозиції організації на складові з метою закріплення відповідальності є:

- організаційна структура, зокрема неформальна, якщо офіційна структура не відповідає реальному розподілу повноважень і відповідальності;
- виробнича структура;
- бізнес-процеси організації (якщо вони не описані, то при формуванні фінансової структури можна не витрачати час на їх опис);
- технологічна схема в організаціях зі складним виробництвом;
- частка витрат (доходів) виділеного центру відповідальності в сукупних показниках організації.

Фінансове планування складається з наступних елементів: мети, програми, норми і нормативів, правил, процедур.

Мета фінансового планування перш за все та, що поставлена фінансовим директором перед працівниками фінансової служби та яка визначає напрямки їх діяльності в сфері розробки та реалізації фінансової політики, яка зобов'язана забезпечити необхідні та контрольовані грошові потоки підприємства. Однак фінансовий стан господарського суб'єкта залежить від усієї господарської діяльності в цілому на підприємстві.

Слід виділити основні цілі фінансового планування - творчі, перспективні (новаторські цілі), вирішення проблеми, звичайні робочі обов'язки, самовдосконалюючі. Творчі, перспективні цілі включають підвищення конкурентоспроможності господарюючого суб'єкта на фінансовому ринку, їх захват певної частини фінансового ринку, розвиток сфери вкладення капіталу (інвестицій) у підприємництво, у цінні папери, ін.

У зв'язку з тим, що планування й управління фінансами здійснюють конкретні люди - до творчих і перспективних цілей фінансового планування слід віднести також удосконалення організації служби фінансового менеджменту, професійного рівня фінансових менеджерів і економістів.

Вирішення проблеми ~ мета досягнення якої означає вирішення конкретної чітко вираженої фінансової проблеми, мету її досягнення керівник господарюючого суб'єкта доводить до відома трудового колективу і досягнення цієї мети означає повне вирішення даної проблеми. Для вирішення окремих фінансових проблем вказана мета може доводитись фінансовим директором або фінансовим менеджером перед працівниками фінансової служби.

Звичайні робочі зобов'язання - завдання, які необхідно сформулювати для визначення, за результатами яких фінансовий директор (менеджер) зможе оцінити свою роботу та роботу фінансової служби. Для виконання цих завдань важливе значення має письмове формулювання параметрів і якісних показників, у порівнянні з якими можна постійно оцінювати результати фінансової діяльності та діяльності працівника.

Самовдосконалення означає особисті творчі плани конкретного спеціаліста (фінансового менеджера, економіста) для досягнення яких розробляють плани підвищення кваліфікації працівників.

Програми - частина плану, що визначає узгодження за строками, результатами та ресурсним забезпеченням комплексу дій виконавців для досягнення поставлених завдань. Програми бувають цільові комплексні та робочі.

Комплексні цільові програми - результат застосування програмно-цільового методу планування, який має на увазі наявність завдання та програми з її розвитку. Програми передбачають - що, коли, хто і за рахунок яких ресурсів зобов'язаний діяти.

Робочі програми - обмежені, невеликі та розробляються у господарюючому суб'єкті для реалізації певної частини завдання.

Комплексні цільові та робочі програми мають різні масштаби дій, але програмні елементи у них спільні і в них має бути чітко визначено: хто, коли, де та за якими ресурсами зобов'язаний діяти.

Фінансове планування широко використовує норми та нормативи. Норма - встановлена міра, тобто якась середня величина. Норматив - технічний, економічний або інший розрахунковий показник норми для виконання певного завдання. Норматив являє собою розрахункову величину затрат фінансових, матеріальних, трудових та інформаційних ресурсів і затрат часу, що використовуються у фінансовому плануванні. Саме ці нормативи є основою розрахунку всіх економічних і фінансових показників, що самостійно плануються.

5.3. Методи фінансового планування

Нормативи та норми бувають регіональні, місцеві, галузеві, окремого господарюючого суб'єкта і реалізуються шляхом застосування нормативного методу планування.

Правила у фінансовому плануванні визначають напрями та загальні критерії дій апарата управління фінансами (фінансової дирекції або групи фінансових менеджерів). Правила грають важливу роль, оскільки керівникам нижнього та середнього рівня управління слід вирішувати свої питання управління фінансами, не звертаючись кожного разу до керівництва вищого рівня за вказівками.

Сутність правил полягає у тому, що вони відображають управлінське рішення відносно того чи слід виконувати якісь дії.

Правила можуть бути загальними й особистими. Загальні правила

розробляють для всіх господарюючих суб'єктів (порядок і форми розрахунків, кредитування, оплати податків, інше). Особисті правила діють лише в межах окремого господарюючого суб'єкта (правила ведення оперативного обліку, використання грошових коштів, порядок розрахунку нормативів витрат грошових і матеріальних ресурсів, порядок визначення нормативу власних обігових коштів і та інше).

Процедура - суворо встановлений порядок і послідовність дій у конкретних ситуаціях, які досить часто повторюються (процедура списання коштів з банківських рахунків, отримання коштів, планування витрат матеріальних і трудових ресурсів, інше). До завдань процедур у фінансовому плануванні належать рутинні постійні дії, які повторюються. Стандартизованість їх у формі правил і процедур забезпечує економію часу фінансового директора (менеджера) для надання можливості використати вивільнений час для прийняття рішень у нестандартних ситуаціях і проблемах, які потребують творчої ініціативи. Важливість процедури у фінансовому плануванні полягає у можливості впровадження автоматизованої системи управління фінансами для рутинних операцій, що постійно повторюються.

5.4. Система фінансових планів (бюджетів)

Фінансове планування включає в себе організацію планування фінансів за визначеними принципами. Принцип - основне правило діяльності.

Фінанси підприємств ґрунтуються на плануванні фінансів за принципами їх організації, які залежать від:

1. Форми власності (державна, колективна, приватна);
2. Галузевої належності, яка в промисловості налічує галузі:
 - машинобудування (авіаційна, оборонна, суднобудівна, радіоелектронна, телекомунікація і зв'язок, приладобудівна, важке машинобудування, машинобудування, верстатобудування, автомобілебудування, тракторне та сільськогосподарське машинобудування);
 - гірничо-металургійна (металургійне виробництво, метизне,

коксохімічне, вогнетривке, трубне виробництво, гірничо-видобувна промисловість);

- хімічна промисловість;
- легка промисловість (фарфоро-вовняна, бавовняна, шкіряна, фаянсова, трикотажна, шовкова, шкіряно-галантерейна, іграшкова);
- меблева та деревообробна промисловість.

3. Напрямів діяльності (промислове виробництво, науково-технічна та проектування, будівництво, торгівля, і та інше);

4. Організаційно-правової форми підприємницької діяльності (унітарне підприємство, товариство, кооператив, холдингова компанія, тощо).

До принципів фінансового планування в умовах ринкової економіки відносять: науковість, комплексність, оптимальність, фінансове співвідношення термінів, взаємозалежність фінансових показників, маневреність, мінімізацію фінансових затрат, раціональність, фінансову стійкість.

Принцип науковості означає, що розрахунок планових показників має базуватись на детальному аналізі даних фінансової і статистичної звітності, на визначенні перспективи розвитку тих чи інших фінансових показників. Науковість планування означає використання науково-обґрунтованих методів розрахунку показників норм і нормативів.

Принцип комплексності планування та управління фінансами означає, що показники фінансового плану пов'язані між собою. Фінансовий план - єдине ціле. Тому виконання одного фінансового показника приводить до змін інших показників і всієї системи - в цілому. Плановість забезпечує відповідність обсягів продажу та витрат, інвестицій, вимогам ринку, стану кон'юнктури та платоспроможного попиту, тобто можливість здійснення своєчасних розрахунків; даний принцип у найбільшому обсязі реалізується під час упровадження сучасних методів внутрішнього фінансового планування (бюджетування) і контролю.

Принцип оптимальності планування і управління фінансами потребує найбільш раціонального використання капіталу й усіх наявних фінансових ресурсів. Він визначає вибір одного найбільш оптимального планового вирішення із можливих варіантів плану.

Принцип прийняття управлінських рішень фінансового співвідношення термінів забезпечує мінімальний розрив у часі між надходженням і використанням грошових потоків, що досить важливо в умовах постійних змін у чинному законодавстві України й особливо - в умовах інфляції. Під використанням коштів слід розуміти і можливість їх збереження шляхом розміщення в активах, що легко реалізуються (цінні папери, депозити, ліквідні активи, інші).

Принцип взаємозалежності фінансових показників забезпечує врахування змін у чинному законодавстві, регулює підприємницьку діяльність, оподаткування, обліковий процес, обов'язкову звітність: фінансову, податкову, статистичну, тощо.

Принцип маневреності (гнучкості) забезпечує можливість маневру у випадку не передбачуваних змін планових обсягів продажу, перевищення планових витрат на поточну виробничу або інвестиційну діяльність, інших невідповідностей планових і фактичних показників фінансових планів.

Принцип мінімізації фінансових витрат зобов'язаний забезпечувати будь-які поточні чи інвестиційні витрати за найбільш дешевими цінами.

Принцип раціональності забезпечує вклад капіталу в найбільш ефективні інвестиції і мінімізує фінансові ризики.

Принцип фінансової стійкості забезпечує фінансову незалежність від залучених джерел фінансування і сприяє дотриманню критичної точки співвідношення власного та позикового капіталу з метою забезпечення платоспроможності та здатності щодо термінових погашень короткострокових зобов'язань. Але в сучасних умовах розвитку ринкової економіки в Україні принципи фінансового планування доповнюються іншими принципами:

Принцип здійснення контролю за фінансово-господарською діяльністю, що передбачає розвиток внутрішнього та зовнішнього вартісного контролю. В Україні розвитку набув зовнішній контроль, який передбачає виконання податкових зобов'язань і контроль за використанням державних коштів. Інші ж види фінансового контролю потребують розвитку та вдосконалення.

Принцип створення достатніх фінансових резервів, що забезпечує захищеність підприємства в умовах інфляції, недосконалого ринку, недосконалого правового законодавства, фінансових та інших страхових ризиків.

Методи планування ділять на дві групи: метод розрахунку окремих фінансових показників і загальний метод складання фінансового плану.

Перша група включає такі методи:

- нормативний;
- розрахунково-аналітичний;
- балансовий;
- метод оптимізації планових рішень;
- економіко-математичне моделювання.

Друга група методів фінансового планування включає:

- сітьовий метод планування;
- програмно-цільовий метод планування;
- метод прогнозування фінансових показників.

ТЕМА 6. ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ОРГАНІЗАЦІЇ

6.1. Аналіз платоспроможності та фінансової стійкості організації

6.2. Аналіз кредитоспроможності та ліквідності балансу організації

6.3. Оцінка потенційного банкрутства організації

6.1. Аналіз платоспроможності та фінансової стійкості організації

У сучасних умовах кожне підприємство повинно чітко орієнтуватись у складному лабіринті ринкових відносин, правильно оцінювати виробничий

та економічний потенціал, стратегію подальшого розвитку, фінансовий стан як свого підприємства, так і підприємств-партнерів.

Під фінансовим станом підприємства розуміють ступінь забезпеченості підприємства необхідними фінансовими ресурсами для здійснення ефективної господарської діяльності та своєчасного проведення господарської діяльності та своєчасного проведення грошових розрахунків за своїми зобов'язаннями.

Фінансовий стан підприємств залежить від результатів його виробничої, комерційної та фінансово-господарської діяльності. Тому на нього впливають усі ці види діяльності підприємства. Передовсім на фінансовому стані підприємства позитивно позначаються безперебійний випуск і реалізація високоякісної продукції.

Як правило, що вищі показники обсягу виробництва і реалізації продукції, робіт, послуг і нижча їх собівартість, то вища прибутковість підприємства, що позитивно впливає на його фінансовий стан.

Неритмічність виробничих процесів, погіршення якості продукції, труднощі з її реалізацією призводять до зменшення надходження коштів на рахунки підприємства, в результаті чого погіршується його платоспроможність. Існує і зворотний зв'язок, оскільки брак коштів може призвести до перебоїв у забезпеченні матеріальними ресурсами, а отже у виробничому процесі.

Фінансова діяльність підприємства має бути спрямована на забезпечення систематичного надходження й ефективного використання фінансових ресурсів, дотримання розрахункової і кредитної дисципліни, досягнення раціонального співвідношення власних і залучених коштів, фінансової стійкості з метою ефективного функціонування підприємства.

Саме цим зумовлюється необхідність і практична значущість систематичної оцінки фінансового стану підприємства, якій належить суттєва роль у забезпеченні його стабільного фінансового стану.

Фінансовий аналіз (від грецьк. розклад, розчленування) - це метод

оцінювання і прогнозування фінансового стану підприємства. Як метод дослідження аналіз полягає в розчленуванні цілого на складові. Протилежне поняття - синтез (від грецьк. з'єднання, складання) - це метод вивчення предмета в цілісності, єдності та взаємозв'язку його частин. Зв'язок "аналіз-синтез» притаманний будь-якому науковому дослідженню. Особливе значення він має в економічних дослідженнях як на макро-, так і на мікрорівні.

Мета фінансового аналізу - інформаційне забезпечування прийняття рішень, на які істотно впливають фактичні або прогнозні дані про фінансовий стан підприємства. Ідеться про отримання відносно невеликої кількості ключових, найінформативніших параметрів, що об'єктивно, всебічно характеризують фінансовий стан підприємства. Оцінювання фінансового стану підприємства становить інтерес для широкого кола суб'єктів ринку:

- підприємства, яке хоче знати неупереджену думку про свою діяльність і розробити заходи щодо її поліпшення;
- акціонерів, що вклали свої кошти у власний капітал підприємства, цікавить стабільність його фінансового стану і прогнози стабільності на майбутнє. Окрім того, їх цікавить рентабельність підприємницької діяльності та політика керівництва щодо виплати дивідендів;
- інвесторів, зацікавлених в ефективності та прийнятній ризикованості інвестування своїх коштів;
- кредиторів і постачальників, які бажають впевнитись у платоспроможності підприємства;
- партнерів по бізнесу, які прагнуть встановити з підприємством стабільні і надійні ділові відносини (постачальники, споживачі, транспортувальники, страхові компанії та ін.);
- сторонніх щодо підприємства структур (так. Державна податкова адміністрація бажає впевнитись у спроможності підприємства сплачувати податки, профспілки - у стабільності зайнятості працівників і здатності своєчасно виплачувати заробітну плату, благодійні організації - у

потенційній спроможності підприємства допомагати).

Таким чином, перелік перерахованих груп користувачів фінансового аналізу показує, що він потрібний всім учасникам економічного процесу.

Аналіз фінансового стану - це частина загального аналізу господарської діяльності підприємства, який складається з двох взаємозв'язаних розділів: фінансового та управлінського аналізу.

Фінансовий аналіз, який ґрунтується на даних лише бухгалтерської звітності, придбаває характер зовнішнього аналізу, тобто аналізу, який проводиться за межами підприємства зацікавленими контрагентами, власниками або державними органами. Аналіз на основі лише звітних даних містить доволі обмежену частину інформації про діяльність підприємства і не дозволяє розкрити всіх секретів фірми. Обидва види аналізу взаємозв'язані, мають спільну інформаційну базу.

Особливостями зовнішнього фінансового аналізу є:

- орієнтація аналізу на публічну, зовнішню звітність підприємства;
- множинність об'єктів-користувачів;
- різноманітність цілей і інтересів суб'єктів аналізу;
- максимальна відкритість результатів аналізу для користувачів.

Основним змістом зовнішнього фінансового аналізу, який здійснюється партнерами підприємства, контролюючими органами на основі даних публічної фінансової звітності, є:

- аналіз абсолютних показників прибутку;
- аналіз показників рентабельності,
- аналіз фінансового стану, фінансової стійкості, стабільності підприємства, його платоспроможності та ліквідності балансу;
- аналіз ефективності використання залученого капіталу;
- економічна діагностика фінансового стану підприємства.

Основним змістом внутрішнього (традиційного) аналізу фінансового стану підприємства є:

- аналіз майна (капіталу) підприємства;

- аналіз фінансової стійкості та стабільності підприємства;
- оцінка ділової активності підприємства;
- аналіз динаміки прибутку та рентабельності підприємства факторів, що на них впливають;

- аналіз кредитоспроможності підприємства;
- оцінка використання майна та вкладеного капіталу;
- аналіз власних фінансових ресурсів;
- аналіз ліквідності та платоспроможності підприємства;
- аналіз самоокупності підприємства.

Головною метою аналізу фінансового стану є своєчасне виявлення та усунення недоліків у фінансовій діяльності підприємства і пошук резервів зміцнення фінансового стану підприємства та його платоспроможності.

При цьому першочерговими завданнями аналізу є:

- загальна оцінка фінансового стану та чинників, що його зумовлюють;
- вивчення відповідності між коштами та джерелами, раціональності їх розміщення та ефективності використання;

- визначення причинно-наслідкових зв'язків між різними показниками виробничої, комерційної та фінансової діяльності і на основі цього оцінка виконання плану щодо надходження фінансових ресурсів та їх використання з позицій зміцнення фінансового стану підприємства;

- дотримання фінансової, розрахункової та кредитної дисципліни;
- визначення ліквідності та фінансової стабільності підприємства;
- аналіз ділової активності підприємства та його становища на ринку цінних паперів;

- прогнозування можливих фінансових результатів, економічної рентабельності, виходячи з реальних умов господарської діяльності й наявності власних і залучених коштів, розробка моделей фінансового стану при різних варіантах використання ресурсів;

- розробка конкретних заходів, спрямованих на більш ефективне використання фінансових ресурсів і зміцнення фінансового стану

підприємства.

За результатами аналізу розробляються заходи поліпшення фінансового стану підприємства. Залежно від змісту і завдань аналізу використовують такі основні інформаційні джерела: фінансову звітність; статистичну звітність; дані внутрішньогосподарського (управлінського) бухгалтерського обліку; дані з облікової документації (вибіркові дані); експертні оцінки. Інформаційною базою для оцінювання фінансового стану підприємства є дані:

- 1) балансу (форма № 1);
- 2) звіту про фінансові результати (форма № 2);
- 3) звіту про рух грошових коштів (форма № 3);
- 4) звіту про власний капітал (форма № 4);
- 5) дані статистичної звітності та оперативні дані.

Інформацію, яка використовується для аналізу фінансового стану підприємств, за доступністю можна поділити на відкриту та закриту (таємну). Інформація, яка міститься в бухгалтерській статистичній звітності, виходить за межі підприємства, а отже є відкритою.

Кожне підприємство розробляє свої планові та прогнозні показники, норми, нормативи, тарифи та ліміти, систему їх оцінки та регулювання фінансової діяльності. Ця інформація становить комерційну таємницю, а іноді й «ноу-хау». Відповідно до чинного законодавства України підприємство має право тримати таку інформацію в секреті. Перелік її визначає керівник підприємства.

Мета складання фінансової звітності - надати користувачам повну, правдиву, та неупереджену інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух коштів підприємства для прийняття рішень.

Фінансова звітність забезпечує інформаційні потреби користувачів:

- щодо придбання, продажу цінних паперів та володіння ними;
- участі в капіталі підприємства;
- оцінювання якості управління;

- оцінювання здатності підприємства своєчасно виконувати свої зобов'язання;
- забезпеченості зобов'язань підприємства;
- визначення суми дивідендів, що підлягають розподілу;
- регулювання діяльності підприємства;
- прийняття інших рішень.

Дані внутрішньогосподарського (управлінського) бухгалтерського обліку надаються керівництву підприємства для прийняття відповідних рішень щодо витрат: за видами виробів (послуг, робіт); за місцями виникнення (виробничі підрозділи); за класифікаційними ознаками (постійні та змінні); за калькуляційними статтями; за економічними елементами; за періодами тощо.

6.2. Аналіз кредитоспроможності та ліквідності балансу організації

При упорядкуванні скороченої форми балансу варто не тільки згрупувати його статті, але і виключити із сум статутного і додаткового капіталу статті активу балансу «Розрахунки з фундаторами» і «Збитки минулого років і звітного року». Знадобляться також дані зі звіту про фінансові результати і їхнє використання. На основі вище перерахованих звітних даних, треба скласти чотирьох аналітичні таблиці:

- матричний баланс на початок року;
- матричний баланс на кінець року;
- різницевий (динамічний) матричний баланс за рік;
- баланс грошових надходжень і витрат підприємства.

Матричний баланси підприємства складаються по єдиній методиці. Перші два баланси носять статичний характер і показують стан засобів підприємства на початок і кінець року. Третій баланс відбиває динаміку - зміна засобів підприємства за рік (найбільше придатний для аналітичних і прогнозних розрахунків). Правила упорядкування матричної моделі для перших трьох балансів не складні:

- вибирається розмір матриці, статті активу відбиваються по

горизонталі матриці, статті пасиву - по вертикалі;

- заповнюється балансовий рядок і графа матриці в точній відповідності з даними бухгалтерського балансу;

- послідовно, починаючи з першого рядка активу балансу, підбираються джерела засобів, що знаходяться в розпорядженні підприємства;

- перевіряються всі балансові результати по горизонталі і вертикалі матриці.

Найбільше відповідальним є третій етап упорядкування матриці - добір джерел засобів, що знаходяться в розпорядженні підприємства. Тут варто виходити з кола фінансових прав і повноважень наданих підприємству, економічного природи позаоборотних і оборотних, власних і позикових засобів, господарської доцільності. Добір джерел засобів проводиться в названій послідовності й у межах залишку засобів. Існують різноманітні класифікації методів фінансового аналізу. Практика фінансового аналізу виробила основні правила читання (методику аналізу) фінансових звітів. Серед можна виділити основні;

Горизонтальний аналіз (тимчасовий) - порівняння кожної позиції звітності з попереднім періодом.

Вертикальний аналіз (структурний) - визначення структури підсумкових фінансових показників, із виявленням впливу кожної позиції звітності на результат у цілому.

Традиційна практика аналізу фінансового стану підприємства опрацювала певні прийоми й методи його здійснення.

Можна виділити шість основних прийомів аналізу; горизонтальний (часовий) аналіз, вертикальний (структурний) аналіз, трендовий, аналіз відносних показників (коефіцієнтів), порівняльний та факторний аналіз.

В основі вертикального аналізу лежить інше уявлення бухгалтерської звітності - у вигляді відносних величин, які характеризують структуру загальних підсумкових показників. Обов'язковим елементом аналізу є

динамічні ряди цих величин, що дозволяє досліджувати й прогнозувати структурні зміни у складі господарських засобів та джерел їх утворення.

Горизонтальний аналіз дозволяє виявити тенденції змін окремих статей чи груп, що входять до складу звітності. В основі цього аналізу лежить розрахунок базових темпів росту балансових статей чи статей звіту про прибутки та збитки.

Одним з найважливіших критеріїв оцінки фінансового стану підприємства є його платоспроможність. В практиці фінансового аналізу розрізняють довгострокову й поточну платоспроможність. Під довгостроковою розуміється здатність підприємства розраховуватися за своїми довгостроковими зобов'язаннями. Здатність підприємства платити за своїми короткостроковими зобов'язаннями прийнято називати ліквідністю (поточною платоспроможністю).

Підприємства можуть бути ліквідні у більшій чи меншій мірі, оскільки до складу поточних активів входять різномірні обігові засоби, серед яких є як такі, що легко реалізуються та такі, що важко реалізуються для погашення зовнішньої заборгованості.

За ступенем ліквідності поточні активи умовно поділяють на 3 групи:

- 1) ліквідні кошти, що знаходяться у терміновій готовності до реалізації (грошові кошти, високоліквідні цінні папери);
- 2) ліквідні кошти, що знаходяться у розпорядженні підприємства (зобов'язання покупців, запаси товарно-матеріальних цінностей);
- 3) неліквідні кошти (сумнівна дебіторська заборгованість, незавершене виробництво, витрати майбутніх періодів).

Пропорція, у якій ці групи повинні знаходитися по відношенню один до одного, визначається характером і сферою діяльності підприємства, швидкістю оборотності оборотних коштів, співвідношенням поточних і довгострокових активів; сумою та терміновістю зобов'язань, на покриття яких необхідні статті активу.

Аналіз платоспроможності підприємства починається з аналізу

ліквідності балансу. Для оцінки ліквідності балансу визначають ступінь покриття зобов'язань підприємства його активами, строк перетворення яких у грошові кошти відповідає строку погашення зобов'язань. Для цього необхідно згрупувати баланс наступним чином: в активах кошти групуються за ступенем ліквідності, а зобов'язання - за строком їх погашення.

Групи активів:

A1 - активи швидкої реалізації;

A2 - активи середньої реалізації;

A3 - активи довгострокової реалізації;

A4 - активи, що важко реалізуються.

Групи пасивів:

П1 - негайні пасиви;

П2 - короткострокові пасиви;

П3 - довгострокові пасиви;

П4 - постійні пасиви.

Необхідно співставити підсумки розділів по активам і пасивам. Співставлення перших груп відображають відношення поточних платежів та надходжень. Зрівняння других груп показує тенденцію поточної ліквідності. Оцінка ліквідності балансу дає уявлення про фінансовий стан підприємства з точки зору можливості своєчасного проведення розрахунків.

Баланс буде відповідати вимогам ліквідності, якщо:

$A1 > П1$

$A2 > П2$

$A3 > П3$

$A4 < П4$

У фінансовому аналізі використовують систему показників ліквідності.

Коефіцієнт абсолютної ліквідності. Даний коефіцієнт дорівнює відношенню величині найбільш ліквідних активів до найбільш термінових зобов'язань і короткострокових пасивів. Під найбільш ліквідними активами розуміються грошові кошти та короткострокові цінні папери.

Короткострокові зобов'язання підприємства являють собою суму найбільш термінових зобов'язань і короткострокових пасивів, що включає: кредиторську заборгованість та інші пасиви; позички не погашені у строк, короткострокові кредити та позикові кошти. Коефіцієнт показує, яку частину короткострокових зобов'язань підприємство може погасити у найближчий час. Коефіцієнт характеризує платоспроможність підприємства на дату складання балансу. Нормативне значення цього показника 0,2 - 0,25.

Коефіцієнт швидкої ліквідності. У склад ліквідних коштів у чисельнику відносного показника включаються дебіторська заборгованість та інші активи. Коефіцієнт відображає прогностичні платіжні можливості підприємства за умови своєчасного проведення розрахунків з дебіторами. Коефіцієнт характеризує очікувану платоспроможність підприємства на період, рівний середній тривалості обороту дебіторської заборгованості.

Коефіцієнт покриття являє собою відношення всіх поточних активів до короткострокових зобов'язань. Він дозволяє встановити у якій кратності поточні активи покривають короткострокові зобов'язання. Чим більше величина поточних активів по відношенню до поточних пасивів, тим більше впевненість, що існуючі зобов'язання будуть погашені за рахунок активів, якими володіє підприємство.

Коефіцієнт покриття вказує на платіжні можливості підприємства за умови не тільки своєчасного розрахунку з дебіторами й вдалої реалізації готової продукції, але й продажу у випадку необхідності інших елементів матеріальних оборотних коштів.

Одна з найважливіших характеристик фінансового стану підприємства - забезпечення стабільності його діяльності в майбутньому. Вона пов'язана із загальною фінансовою структурою підприємства, його залежністю від кредиторів та інвесторів.

Фінансову стійкість підприємства тісно пов'язано із перспективною його платоспроможністю. Її аналіз дає змогу визначити фінансову можливість підприємства на відповідну перспективу.

Оцінка фінансової стійкості підприємства має на меті об'єктивний аналіз величини та структури активів і пасивів підприємства і визначення на цій основі міри його фінансової стабільності й незалежності, а також відповідальності фінансово-господарської діяльності.

Відповідно до показника забезпечення запасів і витрат власними та позиченими коштами можна назвати такі типи фінансової стійкості підприємства:

- 1) абсолютна фінансова стійкість (трапляється на практиці дуже рідко) - коли власні оборотні кошти забезпечують запаси й витрати;
- 2) нормально стійкий фінансовий стан - коли запаси й витрати забезпечуються сумою власних оборотних коштів та довгостроковими позиковими джерелами;
- 3) нестійкий фінансовий стан - коли запаси й витрати забезпечуються за рахунок власних оборотних коштів, довгострокових позичок та короткострокових кредитів і позик, тобто за рахунок усіх основних джерел формування запасів і витрат;
- 4) кризовий фінансовий стан - коли запаси й витрати не забезпечуються джерелами їх формування і підприємство перебуває на межі банкрутства.

Фінансово стійким можна вважати таке підприємство, яке за рахунок власних коштів спроможне забезпечити запаси й витрати, не допустити невинуватеної кредиторської заборгованості, своєчасно розрахуватись за своїми обов'язками.

6.3. Оцінка потенційного банкрутства організації

Для моделювання ймовірності банкрутства підприємств існують різні підходи, які можна об'єднати в наступні групи:

- кількісні, що передбачають розробку факторної моделі, яка дозволяє знайти та кількісно оцінити небезпечні для фінансового стану тенденції;
- якісні, засновані на побудові системи неформалізованих ознак, інтуїтивнологічний аналіз яких дозволяє формувати найбільш загальні

судження про наявність вірогідності банкрутства.

Розглянемо ряд кількісних моделей оцінки ймовірності банкрутства. Першою кількісною моделлю прогнозування банкрутства була двохфакторна модель Альтмана, розроблена їм в 1968 році. У основу побудови моделі було покладено знаходження регресійною залежністю між вірогідністю банкрутства і двома показниками – коефіцієнтом покриття (Кпл, рівним відношенню поточних активів до короткострокових зобов'язань, тобто це коефіцієнт поточної ліквідності) і коефіцієнтом фінансової залежності (Кфз, рівним відношенню позикових засобів до загальної вартості активів). Базою для аналізу послужили дані про фінансовий стан підприємств, частина з яких збанкрутіла, а інша - продовжила функціонування. Проаналізувавши дані, Альтман одержав залежність наступного вигляду:

$$Z = -0,3877 - 1,0736 \cdot K_{пл} + 0,579 \cdot (ЗК/П),$$

де Кпл- коефіцієнт поточної ліквідності; ЗК - позиковий капітал; П - пасиви.

При $Z = 0$ вірогідність стать банкрутом рівна 50%. Якщо $Z < 0$, то вірогідність банкрутства менше 50% і далі знижується у міру зменшення Z . Якщо $Z > 0$, то вірогідність банкрутства більше 50% і зростає із збільшенням Z . Розглянута двохфакторна модель не забезпечує усесторонню оцінку фінансового стану підприємства, а тому можливі дуже значні відхилення прогнозу від реальності. Альтман розробив нову модель прогнозування банкрутства.

При побудові нового індексу Альтман проаналізував дані 66 підприємств, половина яких збанкрутіла. Він досліджував 22 коефіцієнти, які могли б бути корисні при прогнозуванні можливого банкрутства підприємства. З цих показників були відібрані 5 найбільш значущих і на їх основі побудована регресійна модель наступного вигляду:

$$Z = 1,5 \cdot X_1 + 1,4 \cdot X_2 + 3,3 \cdot X_3 + 0,6 \cdot X_4 + X_5,$$

де X_1 = оборотний капітал до суми активів підприємства. Показник оцінює суму чистих ліквідних активів компанії по відношенню до сукупних

активів; X_2 = не розподілений прибуток до суми активів підприємства, відбиває рівень фінансового важеля компанії; X_3 = прибуток до оподаткування до загальної вартості активів. Показник відбиває ефективність операційної діяльності компанії; X_4 = ринкова вартість власного капіталу / бухгалтерська (балансова) вартість усіх зобов'язань; X_5 = об'єм продажів до загальної величини активів підприємства, характеризує рентабельність активів підприємства.

Залежно від значення Z прогнозують вірогідність банкрутства:

- $Z < 1,81$ - вірогідність банкрутства дуже висока; - $1,81 < Z < 2,765$ - вірогідність банкрутства середня; - $2,765 < Z < 2,99$ - вірогідність банкрутства невелика; - $Z > 2,99$ - вірогідність банкрутства мізерна. Z -коефіцієнт має загальний серйозний недолік - по суті його можна використовувати лише відносно великих компаній, що котирують свої акції на біржах.

Саме для таких компаній можна одержати об'єктивну ринкову оцінку власного капіталу. В 1983 році був опублікований модифікований варіант п'ятифакторної моделі Альтмана для компаній, акції яких не торгуються на біржовому ринку. Модель має вигляд:

$$Z = 0,717 \cdot X_1 + 0,847 \cdot X_2 + 3,107 \cdot X_3 + 0,42 \cdot X_4 + 0,995 \cdot X_5,$$

де X_4 - балансова вартість власного капіталу / позиковий капітал. Якщо $Z < 1,23$ підприємство визнається банкрутом, при значенні Z в діапазоні від 1,23 до 2,89 ситуація невизначена, значення Z більше 2,9 властиво стабільним і фінансово стійким компаніям.

Британський учений Р. Таффлер (Taffler) запропонував у 1977 році чотирифакторну прогнозну модель, використавши такий підхід:

$$Z = 0,53X_1 + 0,13X_2 + 0,18X_3 + 0,16X_4,$$

де X_1 = операційний прибуток / короткострокові зобов'язання; X_2 = оборотні активи / сума зобов'язань; X_3 = короткострокові зобов'язання / сума активів; X_4 = виручка / сума активів.

Якщо величина Z -рахунку більша ніж 0,3, це свідчить, що фірма має непогані довгострокові перспективи, а якщо менше ніж 0,2, то банкрутство

більш ніж імовірно.

Модель Фулмера була створена внаслідку обробки даних 60 підприємств: 30 нормально працюючих та 30, що потерпіли крах, середній річний оборот яких складав 455 тисяч американських доларів.

$$3 \text{ Н} = 5,528X_1 + 0,212X_2 + 0,073X_3 + 1,27X_4 - 0,12X_5 + 2,335X_6 + 0,575X_7 + 1,083X_8 + 0,89X_9 - 6,075,$$

де X_1 = нерозподілений прибуток минулих років / баланс; X_2 = виручка від реалізації / баланс; X_3 = прибуток до сплати податків / власний капітал; X_4 = грошовий потік / довгострокові і короткострокові зобов'язання; X_5 = довгострокові зобов'язання / баланс; X_6 = короткострокові зобов'язання / сукупні активи; X_7 = $\log$ (матеріальні активи); X_8 = оборотний капітал / довгострокові і короткострокові зобов'язання; X_9 = $\log$ (прибуток до оподаткування + проценти до сплати / виплачені відсотки).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Бедринець М.Д., Довгань Л.П. Фінанси підприємств: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 292 с.
2. Венгер В.В. Фінанси: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 432 с.
3. Даниленко А.І. Фінансові ризики: їх сутність та оцінювання на підприємствах України. Фінанси України. 2020. № 3. С. 7-22.
4. Захарченко П.В., Гриценко М.П. Фінансовий аналіз: навч. посіб. Мелітополь : Видав. буд. Мелітопол. міськ. друкарні, 2018. 224 с.
5. Захарченко П.В., Костенко Г.П. Методи та моделі фінансового прогнозування: посібник. Мелітополь : Видав. буд. Мелітопол. міськ. друкарні, 2018. 224 с.
6. Ловінська Л.Г. Деякі аспекти звітності компаній про сталий розвиток. Фінанси України. 2020. № 3. С. 23-42.
7. Любенко Н.М. Фінанси підприємств: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 262 с.
8. Непочатенко О.О., Мельничук Н.Ю. Фінанси підприємств: підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 504 с.
9. Соколовська А.М. Податкова політика в Україні у 2014–2019 рр.: формування, реалізація, оцінка наслідків. Фінанси України. 2020. №7. С.7-30.
10. Тюріна Н.М., Карвацка Н.С. Управління фінансовою санацією підприємства: підручник. Львів : Новий Світ - 200, 2018. 396 с.
11. Фінанси підприємств: навч. посіб. / за ред. Г.Я. Аніловської, І.Б. Висоцької. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 440 с.

Допоміжна

12. Bondarenko S., Liganenko I., Kalaman O., Niekrasova L. Comparison of methods for determining the competitiveness of enterprises to determine market strategy. International Journal of Civil Engineering and Technology (IJCET).

2018, Vol. 9, Issue 1. P. 890-898.
https://www.academia.edu/38189471/IJCIET_09_13_089.pdf

13. Bondarenko S., Shlafman N., Kuprina N., Kalaman O., Moravska O., Tsurkan N. Planning, Accounting and Control as Risk Management Tools for Small Business Investment Projects. *Emerging Science Journal*. Vol. 5, no. 5. P. 650 – 666. DOI:10.28991/esj-2021-01302

14. Kalaman O. B., Purtskhvanidze O. V., Levchuk Y. S. Methodology formation of enterprise financial strategy basis on existing models analysis. *Економіка харчової промисловості*. 2020. № 3, Т. 12. С. 33-41.

15. Kalaman O., Mandrykin D. Application of modern theories to comprehend the concepts of the knowledge economy and National Innovation System. Knowledge management: seven effective examples of applying knowledge: Scientific monograph. Scientific Editor Walery Okulicz-Kozaryn. Poznan: Wydawnictwo Naukowe Akademii Nauk Stosowanych im. Ksiecia Mieszka I w Poznaniu. 2022. pp. 9-47.

16. Kalaman O., Okulicz-Kozaryn W., Purtskhvanidze O. Risk as a specific component of strategic enterprises management in the agrarian sector in the current conditions of Ukraine development. *Економіка харчової промисловості*. 2019. № 2, Т. 11. С. 54 – 61.

17. Kalaman O., Savenko I., Dolynska O. Conceptual positions of enterprise strategy functioning. *Економіка харчової промисловості*. 2019. №3(11). С.50-58.

18. Kalaman O., Stupnytska T., Melnyk Y., Doicheva K. Management of enterprise development strategies formation: analysis and synthesis methods. *Estudios de Economia Aplicada*. 2021. Vol. 38, no. 4, Vol. 38 No. 4 (2020): Special Issue: The Recent Economic Trends and their Impact on Marketing. DOI: <http://dx.doi.org/10.25115/eea.v38i4.3988>.

19. Kalaman O., Volodina O., Mandrikin D. Innovation development strategy formation of the modern enterprise. *Економіка харчової промисловості*. 2018. № 2, Т. 10. С. 75 – 82.

20. Lemish, K., Nestorenko, T., Tokarenko, O. (2021). Interaction of Business and Education in Hospitality, Restaurant, and Catering Business in Ukraine. *Journal of Modern Economic Research*, 3(4), 5-20.

21. Nestorenko, T., Ostenda, A., Kravchyk, Yu., Nestorenko, O. (2022). Entrepreneurship and universities: a place of academic business incubators. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*, 7(1), 63–71.

22. Nestorenko, T., Tokarenko, O., Kolmakova, O. (2021). Entrepreneurship in Eastern Ukraine: development in the context of armed conflict and the Covid-19 pandemic. *International Relations 2021: Current issues of world economy and politics. Proceedings of scientific works from the 22nd International Scientific Conference 2nd – 3rd December 2021*, 510-517. URL: <https://cutt.ly/DHUw2WV>.

23. Stupnytska T., Kalaman O., Markova T. Ensuring of the enterprise operation effacacy: management aspect. *Periodicals of Engineering and Natural Sciences*. 2019, Vol. 7, no. 2. P. 534-545. DOI: <http://dx.doi.org/10.21533/pen.v7i2.567>

24. Zybareva O., Verbivska L., Lopashchuk I., Kalaman O., Derkach T., Smentyna N. Strategically-Oriented Enterprise Management through Information Systems. *International Journal of Recent Technology and Engineering*. 2019, Vol. 8, No. 2. P. 3014-3017. DOI:10.35940/ijrteB2900.078219

25. Актуальні проблеми прогнозування розвитку соціально-економічних систем : монографія / за ред. О.І. Черняка, П.В. Захарченка. Мелітополь : Видав. б. ММД, 2019. 456 с.

26. Аранчій В.І., Чумак В.Д., Бражник Л.В. Фінанси підприємств : навч. посіб. Полтава: РВ ПДАА, 2018. 350 с.

27. Грушко В.І., Наконечна О.С., Чумаченко О.Г Національні фінанси: підручник. Київ : ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК», 2017. 660 с.

28. Гуменюк В.В., Костенко Г.П., Запущляк І. Б. Фінансовий потенціал курортно-рекреаційних територій Причорномор'я. *Фінанси України*. 2023. № 9. С. 118-128.

29. Іваницька О.М., Кошук Т.В. Управління фіскальними ризиками в умовах пандемії COVID-19. Фінанси України. 2020. № 7. С. 47-61.

30. Костенко Г., Глазова Я. Застосування інструментарію прогнозування фінансових показників розвитку діяльності підприємств логістичної сфери. Вчені записки Університету «КРОК», 1(69), 2023. 94–100.

31. Костенко Г.П. Застосування фінансового контролінгу в управлінні розвитком підприємств курортно-рекреаційної сфери. Актуальні проблеми прогнозування економіки України: монографія / за ред. О.І. Черняка, П.В. Захарченка. Мелітополь: Вид.буд.Мелітопол.міськ.друк.,2019.С.410-419.

32. Костенко Г.П. Концептуальні засади фінансового контролінгу на підприємствах курортно-рекреаційної сфери. Ефективна економіка. 2018. № 9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6540>.

33. Костенко Г.П. Необхідність фінансового контролінгу як системи ефективного управління підприємств курортно-рекреаційної сфери. Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності : теоретичні, практичні та освітні аспекти : зб. наук. пр. Всеукр. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 30-31 берез. 2017 р. Дніпро : НМАУ, 2017. С. 473 – 476.

34. Кремень О.І., Кремень В.М. Фінанси: навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 416 с. 26. Кудряшов В.П. Застосування фіскальних правил у бюджетному плануванні. Фінанси України. 2020. № 6. С. 56-74.

Інформаційні ресурси

1. Всесвітній економічний форум:
<http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/index.htm>

2. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України:
URL:<http://www.me.gov.ua>

3. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського:
www.nbuv.gov.ua

4. Офіційний веб-портал Верховної Ради України:
<http://www.rada.gov.ua/>

5. The World Factbook ЦРУ США (англ.) URL: <http://www.cia.gov>
6. World Tourism Organization UNWTO URL: <http://www2.unwto.org>